Loodusuurijate Selts, asut. 1853, mis töötab mitmes osakonnas, nagu ornitoloogia-osakond, järvedekomisjon, looduskaitse, taimede ja loomade geograafia o-kond j. m. Selts korraldab laialdasi uurimistöid kõigil loodusteaduse aladel, omab suuri kogusid ja on kirjastanud mitukümmend köidet ajakirju (Archiv für Naturkunde, Sitzungsberichte, Schriften j. m.). Väljaannete-vahetuses on selts 250 asutisega. — Mõlemad ühingud asuvad Ülikooli juures, nagu ka terve rida teisi nooremaid nn. akadeemilisi seltse, mis asutatud pea kõik iseseisvusajal ja avaldavad viljakat tegevust. Liikmeteks on peamiselt õppejõud ja üliõpilased, kuid on võimaldatud osavõtt ka eraisikutel. Eriti tuleks nimetada siin Akad. Emakeele Seltsi, Ak. Ajaloo Seltsi, Ak. Kirjandusühingut j. m., mis annavad välja eriajakirju (Eesti Keel, Ajalool. Ajakiri j. m.), toimetiste seeriaid, eriraamatuid jne. — Ka paljud ülikooliasutised sarnastena avaldavad oma uurimusi eriväljaannetes. Mitmed professionaalühingudki avaldavad teaduslikku tegevust, nii Õigusteadlaste Selts, arstide seltsid j. m.

Eriti laialdane on olnud Eesti Kirjanduse Seltsi tegevus. Asutatud 1907. a., oli ta kuni eesti ülikooli loomiseni tähtsaks keskuseks nn. rahvuslikkude teaduste alal. Selts on reguleerinud kirjakeelt, eriti „Õigekeelsuse-sõnaraamatu" kaudu, välja töötanud eesti oskussõnu, avaldanud algallikaid ajaloo ja kultuuriloo alalt, kogunud oma arhiivi väärtuslikke materjale eriti ärkamisaja kohta. Ta on korjanud sõnalist ja helilist vanavara, katsunud edendada kirjandust auhindade ja võistluste näol jne. Viimasel ajal on selts korraldanud laialdasi kodu-uurimistöid ja erilist rõhku pannud kooli- ning noorsookirjanduse väljaandmisele. Seltsi juures töötab rida eritoimkondi keele, ajaloo, kirjanduse, kodu-uurimise jne. alal. Üldine väljaannete arv ulatub 200-ni. Asutamisest alates annab selts välja kuukirja „Eesti Kirjandus", mis sisaldab palju väärtuslikku materjali eriti rahvaluule, kirjanduse, ajaloo jm. alalt.

Teadusliku läbikäimise eest teiste maadega hoolitsevad Prantsuse Teaduslik Instituut ja lühikest aega ka Ungari Teaduslik Instituut. Samas sihis, kuid eriti hõimrahvaste alal töötab Akadeemiline Hõimuklubi, mille ülesanded on ometi laiemadki.

II. Kunstiasutised.

Kujutavate kunstide alal oli Tartu läinud aastasajal tähtsamaks keskuseks Baltimail. Tähtsa tõuke andis siingi ülikooli asutamine, mille „joonistuskunsti" õpetajaks juba 1803. a. kutsuti Dresdeni kunstnik K. A. Senff (1770—1838). Aa. 1809—1893 teotses ülikooli juures eriline „joonistamisasutis" (Zeichenanstalt), mille juhatajaiks peale Senffi surma olid A. M. Hagen ja W. F. Krüger. Selles asutises on saanud esimest õpetust kümneid balti kunstnikke. Ka muidu on siin asunud rida nimekaid kunstnikke, kes muu seas linna ja tema ümbrust paljudes töödes on kujutanud, eriti graafikais. Sel alal on tähtsad teened ka G. Fr. Schlateri kivitrükikojal, asut. 1837. Tartus — Raadimõisas — asus ka v. Liphartide kunstikogu, suurim Baltimail ja välismailgi tuntud, mis sisaldas hulga esimese järgu meistrite töid maali, skulptuuri, graafika jne. alal. Ometi puudus läinud sajandil avalik kunstielu veel täiesti. Näitusedki peeti erasalongides. — Esimeseks eesti kunstnikuks Tartus võiks lugeda Tõnis Grenzsteini (1863—1916), E. v. Gebhardti õpilast Düsseldorfi akadeemias. Asudes 1888 - 1894 Tartus oma venna, tuntud Ado Grenzsteini juures, maalis ta siin rea portreid

Tartu, lk. 670